

Pensioneringstiming in Europa. Factoren die de arbeidsmarktuitrede van oudere werknemers beïnvloeden

*Hanne De Preter**¹

Inleiding

Vergrijzing wordt in een slecht daglicht geplaatst door de uitdagingen die rijzen voor het Europees sociaal beleid. Deze vergrijzing, die het gevolg is van modernisering en stijgende levensstandaarden, zou eigenlijk gevierd moeten worden. Het huidige pensioenstelsel dreigt echter onhoudbaar te worden door veranderende demografische verwachtingen. Bijgevolg hervormen Europese lidstaten hun pensioensystemen om de houdbaarheid te garanderen door inkomsten en uitgaven op lange termijn in evenwicht te brengen. Hierbij worden het optrekken van de algemene tewerkstellingsgraad en in het bijzonder die van vrouwen, het omvormen van het pensioenstelsel van een omslagstelsel naar een kapitalisatiestelsel en het optrekken van de pensioenleeftijd vaak als oplossingen naar voren geschoven. De voorgestelde pensioenhervormingen leiden tot heel wat protest. Dit maatschappelijk en politiek verhit debat maakt het noodzakelijk om onze kennis over contextuele factoren die pensionering beïnvloeden te verbeteren. Hoewel voorgaand onderzoek al uitgebreid factoren bestudeerde die de werk-pensioentransitie beïnvloeden, vertoont de literatuur nog een aantal hiaten.

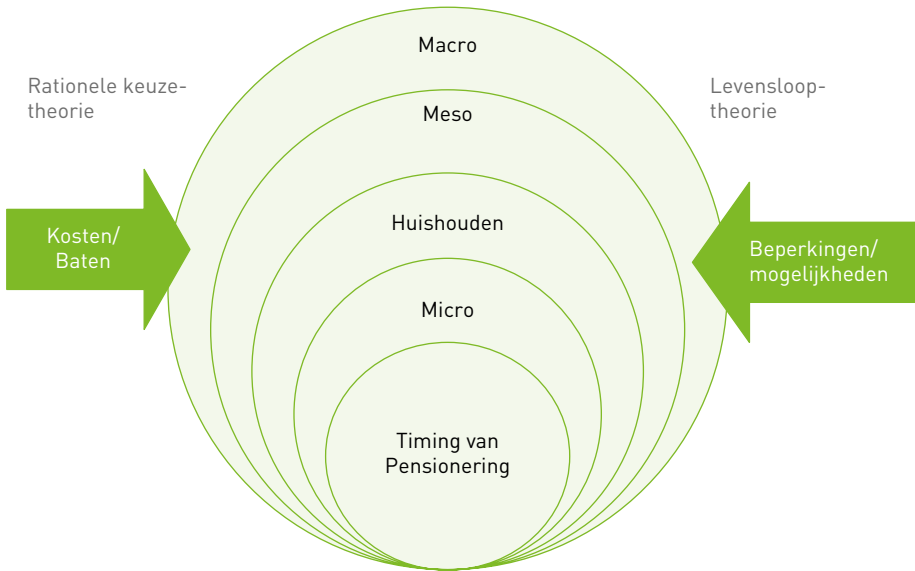
Op basis van een literatuurstudie komen we tot de vaststelling dat pensioentransities heterogeen zijn en afhankelijk zijn van de sociale en economische context die zich op verschillende niveaus bevindt. Binnen de beperkingen en mogelijkheden die de sociale en economische context creëert en biedt, maken individuen keuzes tussen opties die hun levensloop bepalen. Oudere werknemers die aan de vooravond van hun pensioenbeslissing staan mogen daarom niet als louter contextgedreven, passieve wezens beschouwd worden, noch als economisch rationele wezens die keuzes maken op basis van een zuivere kosten-batenanalyse, maar eerder als sociale actoren. Om een beter begrip te krijgen van de wisselwerking tussen enerzijds sociaal structurele beperkingen en mogelijkheden en anderzijds individuele beslissingen en acties in het pensioenbeslissingsproces, bestuderen we de timing van pensionering van oudere werknemers in Europa vanuit een gecombineerd theoretisch kader van rationele keuze en levenslooptheorie.

* hanne.depreter@uantwerpen.be

¹ Universiteit van Antwerpen, Centrum voor Longitudinaal en Levensloop Onderzoek (CELLO)

Aangezien pensioentransities te heterogeen zijn en te afhankelijk zijn van de sociale context die zich situeert op het micro-, huishouden-, meso- en macroniveau, is het onmogelijk om deze transitie in één allesomvattend model te beschrijven. Daarom bestudeert dit doctoraat vier onderzoeksvragen die geoperationaliseerd worden door vier empirische onderzoekmodellen zonder pretentie van volledigheid (zie Figuur 1).

Figuur 1. Theoretisch model.

Microniveau

Factoren op het werk- en levensdomein beïnvloeden de timing van pensionering

Voorgaand onderzoek onderzocht al uitvoerig de invloed van factoren uit de werk- en levenssfeer op de timing van pensionering (Beehr, Glazer, Nielson & Farmer, 2000). Het voorstellen van werk en leven als een dualiteit is een product van de ‘werksamenleving’ waarin betaald werk als de exclusieve basis voor burgerschap, sociale zekerheid en identiteit wordt beschouwd. Beck (2000) beargumenteert echter dat, in de context van de tweede moderniteit, de samenleving veeleer als een “multi-activiteiten-samenleving” gedefinieerd zou moeten worden waarin huishoudelijke arbeid, familiaal werk en vrijwilligerswerk naar waarde worden geschat, net zoals betaald werk. Het leven van oudere werknemers als een ‘multi-activiteiten’-leven beschouwend, bestudeert de eerste onderzoeksvraag of de timing van pensionering van oudere mannelijke en vrouwelijke werknemers in Europa voornamelijk beïnvloed wordt door factoren uit

het werk- of levensdomein of eerder door een samenspel tussen werk en familie, sociale activiteiten, opleiding en vrije tijd. De resultaten tonen aan dat de timing van pensionering van vrouwen sterk beïnvloed wordt door zowel werk als opleidings- en vrijetijdsactiviteiten, terwijl gezondheid en sociale activiteiten meer van invloed zijn bij mannen. Bovendien wordt de pensioneringstiming van zowel mannen als vrouwen beïnvloed door de samenhang tussen de werk- en levenssfeer. Deze resultaten tonen het belang aan van het ruim definiëren van het levensdomein dat uit meer dan huishoudelijke taken bestaat, maar ook sociale activiteiten, vrije tijd en opleidingsactiviteiten omvat (De Preter, Van Looy, Mortelmans & Denaeghel, 2013).

Huishoudenniveau

Huishoudencontext doet ertoe!

Om de dynamiek tussen de werk- en levenssfeer ten gronde te begrijpen, richten we onze aandacht op de huishoudencontext. Levensloop- en systeemtheorie benadrukken immers dat levenslopen binnen een familiale context met elkaar verbonden zijn en dat het gedrag van individuen niet volledig begrepen kan worden los van de context van dat systeem. Aangezien de toenemende arbeidsmarktparticipatie van vrouwen geleid heeft tot een stijging van het aantal tweeverdienerkoppels, zouden koppels een standaard onderzoekseenheid moeten worden bij het bestuderen van pensioenbeslissingen. Voorgaand onderzoek toonde al aan dat de pensioenbeslissing genomen wordt binnen een familiale context (Loretto & Vickerstaff, 2012). De mate waarin de clustering van individuen in huishoudens de factoren beïnvloedt die de pensioneringstiming bepalen is echter onduidelijk. De analyses tonen aan dat de resultaten van het 'shared frailty model' dat de invloed van de correlatie tussen partners in een huishouden in rekening brengt, significant verschilt van het standaard Cox-model. Het negeren van de clustering van individuen in tweeverdienerhuishoudens leidt tot kleine standaardfouten en daardoor foutieve significantieschattingen van pensioenpredictoren (De Preter, Van Looy & Mortelmans, 2014).

Mesoniveau

Sector van tewerkstelling beïnvloedt de pensioneringstiming verschillend

Pensioneringsonderzoek focust voornamelijk op de aanbodzijde van de arbeidsmarkt, waardoor de ontwikkelingen aan de vraagzijde die de kansen en drempels van oudere werknemers op de arbeidsmarkt structureren, genegeerd worden (Vickerstaff, 2006). Aan de vraagzijde zijn werkgevers geclusterd in sectoren die uiteenlopende tewerkstellings- en beschermingsregels hanteren. In de derde studie bestuderen we of de sector van tewerkstelling de pensioneringstiming van oudere werknemers verschillend beïnvloedt. Gecon-

troleerd voor sociaal demografische factoren, gezondheid, inkomen, zorg- en werkvariabelen, zijn oudere werknemers uit de nijverheid en financiële sector geneigd vroeger met pensioen te gaan dan oudere werknemers uit de dienstensector. Onze analyses tonen aan dat voornamelijk gezondheidsproblemen de pensioneringstiming van oudere werknemers uit de nijverheid beïnvloeden. Bovendien worden oudere werknemers uit de dienstensector in vergelijking met oudere werknemers uit de nijverheid minder geconfronteerd met een productiviteitsdaling, aangezien hun jobspecifieke arbeidsvermogen gemiddeld langer op een hoog functioneel niveau blijft (De Preter, Mortelmans & Van Looy, 2012). De daling in het vermogen van oudere werknemers om zich aan te passen aan technologische verandering maakt hen meer kwetsbaar voor overbodigheid en ontslag, wat vaak resulteert in pensionering. Bovendien dragen informatie, kennis en informele normen bij tot de pensioneringstiming. Individuen tewerkgesteld in de financiële sector werken in het algemeen in een cultuur met een rijkdom aan informatie die hun beslissing actief vorm geeft.

Macroniveau

Push en pull factoren beïnvloeden de pensioneringstiming

Bij het bestuderen van pensioenpredictoren wordt er een onderscheid gemaakt tussen push en pull factoren. Pull factoren doen het pensioen meer aantrekkelijk lijken dan tewerkstelling, terwijl push factoren oudere werknemers uit de arbeidsmarkt duwen. In de literatuur is het echter onduidelijk of individuen eerder aangetrokken worden tot pensionering door hun verwachtingen over het leven na het pensioen, dan dat ze uit de arbeidsmarkt geduwd worden (Kubicek, Korunka, Hoonakker & Raymo, 2010; Shultz, Morton & Weckerle, 1998). Bovendien wordt het macroniveau doorgaans genegeerd bij het bestuderen van push en pull factoren. Nochtans kan de institutionele context resulteren in pull factoren die bestaan uit genereuze socialezekerheidsmaatregelen en financiële prikkels die het pensioen aantrekkelijk maken, of in push factoren zoals beperkende of rigide arbeidsmarktkansen die oudere werknemers uit de arbeidsmarkt duwen. De resultaten tonen aan dat op het microniveau zowel push (*i.e.* gezondheid) als pull factoren (*i.e.* kleinkinderen) de timing van pensionering beïnvloeden. Op het macroniveau blijken financiële prikkels (*i.e.* hoge uitgaven aan een passief arbeidsmarktbeleid, hoge impliciete belasting op inkomen uit arbeid) pensionering aantrekkelijk te maken. Daar zijn de push factoren van minder belang (De Preter, Van Looy & Mortelmans, 2013).

Conclusie

Recent pensioenbeleid focust voornamelijk op de afschaffing van financiële prikkels om de arbeidsmarktloopbaan te verlengen. Gebaseerd op de resultaten van dit doctoraat beargumenteren we dat deze aanpak te eenzijdig is. De financiële aantrekkelijkheid van

Europese pensioenen is een belangrijke, maar verre van de enige reden waarom oudere werknemers met pensioen gaan. De pensioenbeslissing is, in tegenstelling tot wat de rationele-keuzetheorie stelt, een minder vrije en vrijwillige individuele beslissing dan de focus op pensioenprikkel doet vermoeden. Hervormingen van financiële stimulansen zijn nodig, maar deze moeten geïntegreerd worden in een bredere aanpak. Recente beleidsmaatregelen focussen te weinig op levensloopveranderingen die oudere werknemers ervaren in de aanloop naar hun pensioen. Gezien de grote invloed van de gezondheidsstatus van oudere werknemers, moet een inclusieve pensioenhervorming maatregelen met betrekking tot het verbeteren van de werkomgeving waarin oudere werknemers tewerkgesteld zijn opnemen om hen langer productief te houden. Bovendien is het te simplistisch om te stellen dat oudere werknemers na pensionering ophouden productief te zijn. Met het volbrengen van activiteiten zoals informele zorgtaken en vrijwilligerswerk dragen ouderen significant bij tot de samenleving. Pensioenhervormingen moeten vijftigplussers stimuleren om naast hun formele taken ook hun informele taken te onderhouden in het kader van 'active ageing'. Systemen van flexibele werkuren bieden mogelijk een oplossing om formeel en informeel werk in balans te houden. Concluderend benadrukt dit doctoraat het belang van contextuele factoren die de arbeidsmarktuitstroom van oudere werknemers beïnvloeden. Een duurzaam pensioenbeleid zal dus meer moeten doen dan enkel focussen op het optrekken van de wettelijke pensioenleeftijd en het verminderen van financiële prikkels.

Bibliografie

- Beck, U. (2000). *The Brave New World of Work*. Cambridge: Polity Press.
- Beehr, T. A., Glazer, S., Nielson, N. L. & Farmer, S. J. (2000). Work and Nonwork Predictors of Employees' Retirement Ages. *Journal of Vocational Behavior*, 57(2), 206-25.
- De Preter, H., Mortelmans, D. & Van Looy, D. (2012). Retirement Timing in Europe: Does Sector Make a Difference? *Industrial Relations Journal*, 43(6), 511-26.
- De Preter, H., Van Looy, D. & Mortelmans, D. (2013). Individual and Institutional Push and Pull Factors as Predictors of Retirement Timing in Europe: A Multilevel Analysis. *Journal of Aging Studies*, 27(4), 299-307.
- De Preter, H., Van Looy, D., Mortelmans, D. & Denaeghel, K. (2013). Retirement Timing in Europe: The Influence of Individual Work and Life Factors. *The Social Science Journal*, 50(2), 145-51.
- De Preter, H., Van Looy, D. & Mortelmans, D. (2014). Retirement Timing of Dual-earner Couples in 11 European Countries. A Comparison of Cox and Shared Frailty Models. *Journal of Family and Economic Issues*, (2014), 1-12.
- Kubicek, B., Korunka, C., Hoonakker, P. & Raymo, J. M. (2010). Work and Family Characteristics as Predictors of Early Retirement in Married Men and Women. *Research on Ageing*, 32(4), 467-98.
- Loretto, W. & Vickerstaff, S. (2012). The Domestic and Gendered Context for Retirement. *Human Relations*, 66(1), 65-86.
- Shultz, K. S., Morton, K. R. & Weckerle, J. R. (1998). The Influence of Push and Pull Factors on Voluntary and Involuntary Early Retirees' Retirement Decision and Adjustment. *Journal of Vocational Behavior*, 53(1), 45-57.
- Vickerstaff, S. (2006). Entering the Retirement Zone: How Much Choice Do Individuals Have? *Social Policy and Society*, 5(4), 507-17.